

Falsifikovanje isprava u teoriji i praksi krivičnog prava Republike Srbije

Dragan Jovašević

redovni profesor, Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Niš, Republika Srbija, jovas@prafak.ni.ac.rs

Milena Simović

zamjenik sekretara u Sekretarijatu za zakonodavstvo Vlade Republike Srpske i vanredni profesor na Fakultetu za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci, Banjaluka, Bosna i Hercegovina

Marina M. Simović

sekretar Ombudsmena za djecu Republike Srpske i docent na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci, Banjaluka, Bosna i Hercegovina

Sažetak: U novom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije sva krivična djela falsifikovanja isprava (materijalna i intelektualna) su izdvojena u posebnu glavu Krivičnog zakonika, glavu trideset drugu, pod nazivom Krivična djela protiv pravnog saobraćaja. Ovakvo rješenje je logično jer se radi o djelima koja su upravljena na povredu ili ugrožavanje pravnog saobraćaja između fizičkih i pravnih lica. Osnovno krivično djelo ove vrste je falsifikovanje isprave predviđeno u članu 355 Krivičnog zakonika o čijem pojmu, elementima, karakteristikama i oblicima ispoljavanja se govori u ovom radu.

Ključne riječi: pravni saobraćaj, krivično djelo, zakon, falsifikovanje, isprava, odgovornost, kazna.

Primljen / Received: 31. januar 2016. / January 31, 2016

Prihvaćen / Accepted: 11. februar 2016. / February 11, 2016

UVOD

U sistemu krivičnog prava Republike Srbije, koje je u primjeni od 1. januara 2006. godine, u glavi trideset drugoj, u grupi krivičnih djela protiv pravnog saobraćaja, Krivični zakonik¹ (KZ) predviđa više krivičnih djela falsifikovanja isprave². To su: 1) falsifikovanje isprave (član 355 KZ), 2) posebni slučajevi falsifikovanja isprave (čl. 356 KZ), 3) falsifikovanje službene isprave (član 357 KZ) i 4) navođenje na ovjeravanje neistinitog sadržaja (član 358 KZ).

Dakle, ranije krivično djelo pod nazivom „Izdavanje i upotreba neistinitog ljekarskog ili veterinarskog uvjerenja“, koje je bilo predviđeno u članu 236 Krivičnog zakona Republike Srbije³ (iz 1977. godine), više ne predstavlja samostalno krivično djelo.

U odnosu na ranije važeća rješenja ovih krivičnih djela, novi zakonodavac je učinio još jednu izmjenu. Naime, krivično djelo falsifikovanje službene isprave je sada predviđeno u grupi krivičnih djela protiv pravnog saobraćaja, zajedno sa ostalim krivičnim djelima ove vrste i prirode, a

ne u grupi krivičnih djela protiv službene dužnosti (kao što je to ranije bilo slučaj).

POJAM I OBLICI KRIVIČNOG DJELA

Krivično djelo falsifikovanja isprave prema postojećem KZ ima tri oblika. To su: 1) osnovni oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave ili falsifikovanje privatne isprave, 2) teži oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave ili falsifikovanje javne i sa njom izjednačenih isprava i 3) posebni oblici krivičnog djela falsifikovanja isprave ili kako zakon kaže „posebni slučajevi falsifikovanja isprave“.

Osnovni i teži oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave predviđeni su članom 355 KZ, a posebni slučajevi falsifikovanja isprave su predviđeni članom 356 KZ.

Teorijski gledano, teško je precizno definisati pojam falsifikovanja isprave. U najširem smislu riječi, pod falsifikovanjem isprave podrazumijeva se svako pravljenje lažne isprave ili preinačavanje prave isprave koja služi u pravnom saobraćaju kao dokazno sredstvo. Pravni saobraćaj se odvija putem isprava između pojedinih pravnih subjekata. Zbog toga, ovaj saobraćaj zahtijeva bar minimum povjerenja njegovih učesnika u istinitost i sadržinu isprava.

¹ “Službeni glasnik Republike Srbije” br. 85/05, 88/05 107/05, 72/09 i 111/09.

² Jovašević, 2007, 76.

³ Jovašević, 2003, 462 i 463.

Krivičnim djelom falsifikovanja isprave upravo se i napada bezbjednost pravnog saobraćaja, ugrožava se njegovo normalno, zakonito, efikasno, nesmetano i bezbjedno (uz povjerenje) odvijanje.

U krivičnom pravu, osnovni oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave predviđen je stavom 1 člana 355 KZ. Prema ovoj zakonskoj odredbi, radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave javlja se u četiri oblika⁴. To su: 1) pravljenje lažne isprave u namjeri da se upotrijebi kao prava, 2) preinačenje prave isprave u namjeri da se upotrijebi kao prava, 3) upotreba napravljene lažne ili neistinite isprave u pravnom saobraćaju kao prave i 4) nabavljanje lažne ili preinačene prave isprave u namjeri upotrebe kao prave⁵.

U prva dva slučaja inkriminacija ovog krivičnog djela odnosi se na lice koje je svojom aktivnošću napravilo, sačinilo lažnu ispravu ili je, pak, preinačilo pravu ispravu, u namjeri da se takva isprava upotrijebi kao prava u pravnom saobraćaju. U trećem slučaju, izvršilac djela ne mora da bude isto lice koje je i sačinilo lažnu ispravu ili preinačilo pravu ispravu, već to može da bude i neko drugo lice koje samo koristi, upotrebljava tako sačinjenu ispravu iako izvršilac ovog oblika djela može da bude i lice koje je samo falsifikovalo ispravu (dakle, sačinilo lažnu ispravu ili preinačilo pravu ispravu) u namjeri njene upotrebe kao prave. U četvrtom, pak, slučaju izvršilac djela je ono lice koje nije samo sačinilo lažnu ispravu ili preinačilo pravu ispravu, već je samo nabavlja kako bi je upotrijebilo u pravnom saobraćaju kao pravu. Ovdje se radi o inkriminaciji pripremnih radnji koje su ovdje dobile karakter samostalne radnje izvršenja⁶.

ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA

Objekat napada kod osnovnog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave je svaka isprava, sem onih koje su izričito nabrojane stavom 2 člana 355 KZ. To je, dakle, privatna (nejavna) isprava. Za početak ćemo dalje reći i to da je prava isprava ona koju je izdalo ono lice (ili organ) koje je na njoj označeno izričito ili prećutno kao njen izdavalac i u kojoj sadržina isprave zaista predstavlja izjavu volje ili misli njenog izdavaoca.

Lažna je, pak, ona isprava koja ili nije izdata od onog koji je na njoj označen kao njen izdavalac ili koja ne sadrži izjavu njenog izdavaoca jer je poslije izdavanja njena sadržina preinačena bez saglasnosti njenog izdavaoca⁷. I prava i lažna isprava, po svojoj prirodi i suštini, mogu biti istinite ili neistinite, što je bez značaja za postojanje ovog oblika krivičnog djela. Prema uobičajenom i široko usvojenom shvatanju u krivičnopravnoj literaturi, i pravljenje lažne isprave i preinačenje prave isprave predstavljaju slučajeve „materijalnog falsifikovanja isprave“.

PRAVLJENJE LAŽNE ISPRAVE

Pravljenje lažne isprave u namjeri da se upotrijebi kao prava predstavlja prvi oblik radnje izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave iz člana 355 stav 1 KZ. Odmah se, dakle, nameće i prvo pitanje: Šta je to lažna isprava? U KZ govori se o postojanju dvije vrste isprava: lažnoj i pravoj ispravi. Pri tome, U KZ nisu definisani ovi pojmovi, već se samo u jednom dijelu naglašava šta se podrazumijeva pod pojmom isprave. Dakle, odgovor na pitanje šta je lažna isprava - najbolje je potražiti u krivičnopravnoj literaturi i u sudskoj praksi⁸. Teoretičari prava su, pri tome, saglasni da je lažna isprava ona čiji izdavalac nije lice koje je u njoj navedeno kao izdavalac. To znači da su samo one isprave koje potiču od samog izdavaoca isprave - prave, autentične isprave. Sve ostale su lažne isprave⁹.

Dakle, ako isprava ne potiče od lica koje je na njoj izričito ili prećutno naznačeno kao njen izdavalac, onda je to lažna isprava. Pri tome, pravno je irelevantan njen sadržaj. To znači da lažna isprava može da ima istinitu sadržinu i obrnuto prava isprava može da sadrži i lažne činjenice ili podatke. Dakle, lažnost isprave sastoji se samo u činjenici da ona ne potiče od izdavaoca koji je u njoj naznačen kao takav. Iz ovoga proističe i sljedeće pitanje: da li jedna isprava može biti i djelimično lažna? I na ovo pitanje naša krivičnopravna literatura daje gotovo jednoznačan odgovor, i to potvrđan. To znači da može postojati radnja sačinjavanja i potpuno lažne isprave, kao i radnja sačinjavanja djelimično lažne isprave.

U prvom slučaju radi se o lažnoj ispravi koja do tada uopšte nije ni postojala i ona se pripisuje licu koje je u stvari i nije izdalo. Prilikom pravljenja ovakve isprave nije važno samo dobro imitirati, oponašati rukopis nekog lica, pa čak nije ni potrebno da se zna navodni izdavalac pod čijim imenom je i napravljena lažna isprava. On uopšte i ne mora da postoji kao što nije važno ni da li je uopšte ikada i postojao¹⁰.

Dakle, pravljenje potpuno lažne isprave postoji kada se do tada nepostojeća isprava sačini, kada se napravi nečija izjava tako što se kao njen izdavalac označi lice koje tu misao ili volju nije izjavilo. Pri tome, nije od značaja da li je sadržina isprave istinita ili nije. Za ovaj oblik tzv. materijalnog falsifikovanja nije bitna sadržina isprave. Može se raditi o sadržajno istinitoj ili neistinitoj ispravi, ali je važno da je isprava lažna po tome što lice koje je na njoj, izričito ili na neki drugi način označeno kao izdavalac, nije sačinilo tu ispravu. Međutim, svako potpisivanje drugog lica na izjavu koja se smatra ispravom, ne mora da znači i pravljenje lažne isprave. Ne postoji ovo djelo ako je tuđi potpis stavljen na primjer sa ovlaštenjem tog lica¹¹.

U drugom slučaju radi se o pravljenju djelimično lažne isprave. To se može ostvariti na nekoliko načina kao što su:

⁴ Jovašević, 1996, 23 i 24.

⁵ Ilić, 2006, 297.

⁶ Stojanović, Perić, 2000, 333.

⁷ Grupa autora, 1995, 718.

⁸ Vidi Jovašević, 2003, 450-453.

⁹ Ignjatović, 1957, 28.

¹⁰ Stojanović, Perić, 2000, 333.

¹¹ Lazarević, 1988, 430.

brisanje imena nekog od izdavalaca isprave, imena ili prezimena drugih lica, kao i u dodavanju imena i prezimena drugih lica koja uopšte nisu izdavaoci isprave. Tipičan primjer pravljenja djelimično lažne isprave predstavlja slučaj mjenice sa žirantima kada se briše ime i prezime jednog žiranta i stavlja ime i prezime drugog žiranta¹². Ovakvo tumačenje prihvatila je i sudska praksa, pa tako Vrhovni sud Hrvatske¹³, između ostalog, ističe: „...ako je više njih označeno kao izdavaoci, isprava je lažna čim je lažan potpis, makar i samo jednog od njih“.

I sudska praksa nije jedinstvena u shvatanju ili interpretaciji pojma lažne isprave. Tako, na primjer, Vrhovni sud Hrvatske¹⁴ u svojoj odluci kaže i sljedeće: „Lažna je isprava ona koja ne potiče od lica koje je na njoj naznačeno kao izdavalac“. Vrhovni sud Slovenije¹⁵ zauzeo je, pak, drugačije stanovište: „Lažna isprava, nasuprot pravoj ispravi, nije isto što i neistinita isprava. I neistinita isprava može biti prava. Lažnu ispravu, naime, pravi lice koje njen tekst podmeće drugom licu kao izdavaocu isprave, bilo na taj način što takvu ispravu tek pravi, bilo na taj način što u već postojećoj ispravi preinačuje tekst tako da to više nije i tekst isprave. Ako se, međutim, sadržina isprave ne podmeće drugome, isprava je prava, istinita bez obzira na to da li je njena sadržina istinita ili lažna“.

Okružni sud u Beogradu takođe smatra da isprava koja potiče od njenog izdavaoca nije lažna, bez obzira na istinitost činjenica sadržanih u njoj¹⁶. Vrhovni sud Srbije¹⁷ zauzima sasvim suprotno stanovište pa, između ostalog, kaže: „Međutim, po nahodanju Vrhovnog suda, pogrešno je pravno stanovište iznijeto u pobijenom rješenju da je lažna isprava samo isprava koja ne potiče od lica koje je na njoj označeno kao izdavalac, i to bez obzira na to da li su činjenice iznijete u istoj istinite ili ne, te da u predstavljenoj radnji okrivljenih nema krivičnog djela jer, po shvatanju ovog suda, lažna isprava je i isprava sa neistinitom sadržinom makar da u istoj nije neistinito unijeto ime izdavaoca ili izmijenjena njena prvobitna sadržina“.

Na sličan način postupa i novija sudska praksa. Tako se kao pravljenje lažne isprave smatraju sljedeće djelatnosti: zamjena u pasošu dvije stranice koje služe za izdavanje viza¹⁸ ili, pak, kada učinilac u blankete čekova banke unese neistinite podatke koji su potrebni za njihovu formalnu valjanost kao što su: datum i mjesto izdavanja, naplaćeni iznos, naziv korisnika i potpis drugog lica kao vlasnika¹⁹. Inače, kada se ima u vidu da su ovakve djelatnosti, kao što je inkriminisana djelatnost okrivljenih u ovom slučaju, vrlo

često i po svojoj suštini protivpravna i opasna, jer ugrožavaju sigurnost pravnog saobraćaja, neprihvatljivo je da one ostanu nekažnjene. Lažna isprava je ona koju, dakle, nije izdalo lice koje je naznačeno kao njen izdavalac. Prema tome, napraviti lažnu ispravu - znači neovlašteno naznačiti da je određena izjava koja se odnosi na pravno relevantne okolnosti, dalo lice koje u stvari tu izjavu nije dalo²⁰.

Pravljenje lažne isprave je moguće, prvo, u slučaju kada uopšte ne postoji isprava, pa se pravi lažna i drugo kada postoji prava isprava pa se njoj dodaju ili brišu neki izdavaoci isprave, odnosno davaoci neke pravno relevantne izjave (na primjer, postojećoj mjenici sa originalnim potpisom akceptanta dodaju se još i falsifikovani potpisi žiranata). Dakle, pravljenje lažne isprave moguće je izvršiti pravljenjem potpuno lažne (dakle nove) isprave ili pravljenjem djelimično lažne isprave - korištenjem neke već postojeće prave isprave²¹.

Ne postoji krivično djelo falsifikovanja isprave kada okrivljeni u svojoj fotografskoj radnji napravi vojnu legitimaciju padobranske jedinice koja ne sadrži potpis i pečat ovlaštenog lica²². No, djelo falsifikovanja isprave u vidu pravljenja lažne isprave postoji, prema stavu sudske prakse, u sljedećim slučajevima: kada okrivljeni napiše i potpiše u ime privatnog tužioca izjavu o odricanju od tužbenog zahtjeva, pa tako sačinjenu ispravu i preda sudskoj pisarnici²³, kada okrivljeni sačini falsifikovano punomoćje i preda ga advokatu²⁴ ili kada okrivljeni neovlašteno popuni više čekovnih blanketa²⁵. Pravljenje potpuno lažne isprave pretpostavlja da isprava uopšte nije postojala, tako da se pravi lažna na taj način što se u njoj označi lažnim potpisom, tekstom ili na neki drugi način da je tu izjavu dalo neko drugo lice, a ne ono koje je u stvari dalo tu izjavu, odnosno izdalo tu ispravu.

Pravljenje lažne isprave je u stvari, sačinjavanje isprave koju nije izdalo lice koje je označeno kao njen izdavalac. To je podmetanje isprave koja uopšte nije izdata ili pravljenje imitacije neke postojeće isprave²⁶. Lažna isprava postoji kada se na njoj izričito ili prećutno označi kao njen izdavalac lice koje stvarno nije izdalo tu ispravu²⁷. Izjava se, pri tome, pripisuje licu koje nije dalo izjavu koju isprava sadrži. To se, najčešće, ostvaruje falsifikovanjem potpisa tobožnjeg izdavaoca isprave. Pri tome, uopšte nije bitno da li je tekst isprave pisan rukom ili pisačom mašinom, pa čak ni da li je pisan rukom tobožnjeg izdavaoca isprave, s obzirom na to da je njegov potpis na toj ispravi falsifikovan (lažan). Prema tome, izjava volje sadržana u takvoj ispravi nije i njegova volja, odnosno ne odgovara njegovoj volji.

¹² Tahović, 1961, 586.

¹³ Presuda Vrhovnog suda Hrvatske, Kž. 724/53.

¹⁴ Presuda Vrhovnog suda Hrvatske, Kž. 724/53.

¹⁵ Presuda Vrhovnog suda Slovenije, Kž. 816/55.

¹⁶ Rješenje Okružnog suda u Beogradu, Kž. 413/55.

¹⁷ Rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 346/55.

¹⁸ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 7/83.

¹⁹ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 859/86.

²⁰ Jovašević, 2014, 229.

²¹ Stojanović, Perić, 1996, 359 i 360.

²² Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 2618/05.

²³ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1717/04.

²⁴ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1120/04.

²⁵ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 2375/03.

²⁶ Jovanović, 1983, 529.

²⁷ Grupa autora, 1995, 719.

Pravljenje djelimično lažne isprave vrši se na dva načina: 1) dodavanjem izjavi još jednog izdavaoca takve izjave falsifikovanjem njegovog potpisa ili 2) isključivanjem jednog od više izdavalaca isprave na taj način da se briše njegov potpis i time nastaje lažna isprava izmjenom izdavaoca isprave. Za postojanje lažne isprave je, dakle, bitno samo to da ispravu nije izdalo lice kome se lažno pripisuje. To znači da pravljenje lažne isprave postoji ne samo u slučaju da je sadržina isprave neistinita, već i u slučaju ako je sadržina isprave, odnosno izjava istinita, odnosno ako odgovara stvarnosti. To, drugim riječima, znači da ne postoji lažna isprava ako je izdavalac isprave (potpisnik) ono lice koje je u njoj označeno (na primjer, ako je potpis na ispravi pravi, originalan) iako je sadržina izjave u ispravi neistinita, odnosno lažna (na primjer, neistinito ljekarsko uverenje predstavlja ispravu koju pravi i potpisuje izdavalac isprave, ali sa neistinitom sadržinom).

Postavlja se pitanje da li postoji falsifikovanje isprave pravljenjem lažne isprave kada je kao izdavalac isprave označeno umrlo lice. Ovaj slučaj je riješen odgovarajućim propisom člana 356 stav 3 KZ kao oblik posebnih slučajeva falsifikovanja isprave. Naime, ovom odredbom predviđeno je kažnjavanje za krivično djelo falsifikovanja isprave koje je kao izdavalac isprave označeno umrlo lice ili lice koje uopšte ne postoji. Falsifikovanje isprave bi postojalo i u slučaju kada je neko potpisao ispravu svojim pravim imenom i prezimenom, ali sadržina isprave ili druge okolnosti upućuju na zaključak da je pravi izdavalac isprave ipak neko drugo lice sa istim imenom ili prezimenom²⁸.

Isto tako, pravljenje lažne isprave postoji i u slučaju ako je učinilac jednu bivšu pravu ispravu koja je pocijepana ili je na drugi način njena pravna važnost poništena (npr. precrtavanjem teksta ili stavljanjem štambilja „poništeno“), ponovo uspostavio njenu pravu važnost sastavljanjem njenih pocijepanih dijelova ili poništavanjem znakova kojima je već bila poništena prava egzistencija te isprave²⁹. U sudskoj praksi postoji obilje primjera iz kojih se vidi da za postojanje pojma lažne isprave uopšte nije bilo bitno da li je sadržaj tih i takvih isprava istinit ili nije.

Vrhovni sud Makedonije³⁰ je u jednoj svojoj odluci prihvatilo da se radi o lažnoj ispravi u slučaju kada je okrivljeni podnio sudu potvrdu o dugu koji stvarno postoji, ali je potvrdu lažno ispostavio sam okrivljeni - dajući joj tako privid kao da potiče od dužnika. Da se radi o pravnoj, a ne o lažnoj ispravi iako je sadržina u njoj neistinita, izjasnio se i Vrhovni sud Slovenije³¹ u jednoj svojoj odluci u slučaju kada je okrivljeni ispostavio lažan račun na veću količinu drveta nego što je stvarno bilo prodato.

PREINAČENJE PRAVE ISPRAVE

Drugi oblik radnje izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave iz člana 355 stav 1 KZ jeste preinačenje prave isprave u namjeri upotrebe kao prave. Iz ovakvog zakonskog određenja proističe pretpostavka postojanja prave isprave. Znači, da bi se na ovaj način mogla izvršiti radnja ovog krivičnog djela - nužno je da postoji prava isprava. Preinačenje prave isprave vrši se na taj način što se bitno mijenja sadržina isprave ili se mijenja potpis na ispravi ili se mijenja i sadržina isprave i potpis izdavaoca na njoj.

Bitna promjena isprave bitno mijenja i dokaznu snagu isprave jer se izmijenjenom ispravom ne mogu više dokazivati izvjesne pravno relevantne činjenice ili se izmjenom isprave unose nove pravno relevantne činjenice koje se ranije neizmijenjenom ispravom nisu mogle dokazati³². Preinačenje prave isprave, dakle, vrši se mijenjanjem, dodavanjem ili izostavljanjem pojedinih ili više riječi, izraza, znakova, brojeva, interpunkcija i drugog. Ovo preinačenje isprave treba da se odnosi na one činjenice koje su pravno relevantne tako da je izvršenom promjenom isprave izmijenjena i njena dokazna snaga (na primjer, u kupoprodajnom ugovoru brisanjem ili izmjenom neke brojke mijenja se visina ugovorene cijene ili se na mjenici mijenja datum dospijeca mjenice na naplatu)³³.

Dakle, svako preinačenje isprave se neće moći podvesti pod ovu inkriminaciju, već samo ona izmjenjena kojom se bitno mijenja sadržina isprave - tako da ona dobija drugi smisao i značaj. Važno je da i tako izmijenjena isprava bude i dalje od važnosti kao dokaz neke pravno relevantne činjenice, te da je usljed ove izmjene preinačena prvobitna dokazna važnost iz čega proističe da ranija isprava (dakle isprava prije preinačenja) nije služila kao dokaz takve činjenice - za što upravo služi poslije izvršene preinake (ili prepravke). Poslije izvršenja preinačenja takva isprava mora i dalje da ima sva obilježja isprave iako je već falsifikovana jer bi, u protivnom, preinačenjem izgubila ta obilježja i ne bi mogla da dokazuje određene pravno relevantne činjenice - za šta inače i služi.

Preinačenje prave isprave se u krivičnopravnoj teoriji shvata na različite načine. Naime, pod tim pojmom podrazumijevaju se čak tri načina izmjene postojeće isprave³⁴. U prvom slučaju radi se samo o izmjeni potpisa na ispravi. Umjesto potpisa izdavaoca isprave koji se odstranjuje, stavlja se potpis drugog lica. Ovo se može učiniti djelimično ako takva izmjena ukazuje da je ispravu potpisala druga ličnost sa istim imenom i prezimenom, zatim dodavanjem funkcije i slično. U ovom slučaju se uopšte ne dira u sadržaj isprave i on ostaje neizmijenjen, isti kao i ranije. U drugom slučaju vrši se izmjena teksta, dakle, sadržaja isprave tako da se briše neka od postojećih izjava ili se dodaje neka

²⁸ Simić, Petrović, 2002, 268 i 269.

²⁹ Grupa autora, 1995, 720.

³⁰ Presuda Vrhovnog suda Makedonije, Kž. 213/51.

³¹ Presuda Vrhovnog suda Slovenije, Kž. 389/56.

³² Grupa autora, 1995, 720.

³³ Vidi Jovašević, Ikanović, 2012, 233-235.

³⁴ Živanović, 1936, 21 i Čubinski, 1934, 381.

druga izjava ili se, pak, ranijoj izjavi mijenja smisao. Ta se izmjena mora sastojati u bitnoj promjeni sadržine izjave, usljed čega je izgubljena, smanjena ili u drugom pravcu usmjerena prvobitna dokazna snaga, važnost ili vrijednost isprave uopšte. U trećem slučaju vrši se i izmjena teksta isprave i izmjena potpisa izdavaoca isprave.

U svim ovim slučajevima podoban je svaki način izvršenja pod uslovom da se njime može postići željeni cilj. Tako Bogdan Zlatarić³⁵ polemizira sa jednom odlukom Vrhovnog suda Hrvatske, broj KŽ-724/53 gdje je navedeno „... da se pod preinačenom ispravom smatra samo ona isprava na kojoj je neovlašteno bitno izmijenjen ili sadržaj isprave ili potpis izdavača ili oboje“, jer smatra da ovo nije tačno ukoliko se odnosi na potpis izdavaoca isprave pošto u slučaju takve izmjene potpisa učinjena izmjena upućuje na drugog izdavaoca, pa se radi o potpuno lažnoj ispravi, a ne o preinačenju prave isprave.

U krivičnopravnoj teoriji mogu se sresti i različita mišljenja o pitanju da li se radi o krivičnom djelu falsifikovanja isprave ako je izvršeno preinačenje prave isprave. Vrhovni sud Srbije³⁶ je u jednoj svojoj odluci konstatovao da je „okrivljeni popunio jednu od nepopunjenih rubrika u propisano izdatoj radnoj knjižici“. Vrhovni sud Srbije je, naime, našao da je time okrivljeni izvršio krivično djelo falsifikovanja isprave preinačenjem prave isprave, neprihvatajući stav da se radi o posebnom slučaju falsifikovanja isprave. Ljubiša Lazarević³⁷, pak, smatra da kod krivičnog djela falsifikovanja isprave, preinačenjem prave isprave, treba imati u vidu da te izmjene ne bi mogle biti takve da promijene porijeklo isprave, odnosno da sada bude drugo lice naznačeno kao izdavalac, jer bi se u tom slučaju radilo o pravljenju lažne isprave.

Izmjene u ispravi mogu biti veće ili manje, ali moraju biti bitne. Međutim, ako su izmjene takve da ispravu čine nerazumljivom ili su brisanja takva da ona više nema sadržinu, onda ne postoji ovo krivično djelo falsifikovanja isprave, ali se može raditi o nekom drugom krivičnom djelu. Preinačena isprava ne smije izgubiti svojstvo isprave. I ona mora biti podobna za dokazivanje nekih činjenica. Izdavalac isprave ne može da odgovara i za njeno preinačenje jer on ili drugo lice po njegovom ovlaštenju mogu vršiti izmjene u ispravi, ali samo do momenta dok isprava nije upotrijebljena. Ako izdavalac ili neko drugo lice po njegovom ovlaštenju, poslije momenta upotrebe isprave u pravnom saobraćaju unosi u nju neke bitne izmjene, onda i oni odgovaraju za krivično djelo falsifikovanja isprave izvršeno preinačenjem prave isprave.

Za postojanje ovog oblika djela nije od značaja sa kakvom je umješnošću izvršeno preinačenje prave isprave. Djelo postoji čak i u slučaju kada je ovo preinačenje izvršeno na tako očigledan način da je i laiku uočljivo već na

prvi pogled. Toma Živanović³⁸ čak smatra da i preinačena prava isprava može biti objekt ponovnog preinačenja pod uslovom da ranije, dakle, prije drugog preinačenja ima karakter isprave i takav slučaj on naziva „isprava u užem smislu“. Janko Tahović³⁹ na drugačiji način pristupa ovom pitanju jer smatra da se brisanjem jedne i stavljanjem u ispravu druge izjave - ne radi o preinačenju prave isprave, nego o pravljenju lažne isprave. U slučaju da isprava u sebi sadrži više različitih izjava volje ili misli nekog lica kojima se dokazuju određene pravno relevantne činjenice - može se razlikovati nekoliko situacija.

Prvo, ako je jedna od izjava preinačena, u tom slučaju ostale izjave ostaju nepreinačene, pa je isprava i dalje u tom dijelu prava isprava (na primjer, kod kupoprodajnog ugovor neki od dijelova ugovora su preinačeni, ali su ostali dijelovi neizmijenjeni). Dakle, sada bi se preinačila izjava koja je ostala prava, s tim da bi i dalje ostao potpis izdavaoca isprave ili bi se, pak, ponovo izvršilo preinačenje ranije već preinačene izjave, s tim da bi takva isprava u ostalim dijelovima ostala i dalje neizmijenjena, odnosno nepreinačena. U slučaju da isprava sadrži ranije preinačenu jednu izjavu, pa se ona ponovo briše i umjesto nje unosi se neka druga izjava, ovdje se radi o falsifikovanju isprave putem preinačenja prave isprave.

Drugačija bi situacija bila ako bi sva bitna obilježja postojeće isprave bila izmijenjena jer, u tom slučaju, osim iste hartije na kojoj je isprava bila sastavljena, od ranije isprave ne bi više ostalo ništa. Objekat krivičnog djela falsifikovanja isprave je u većini slučajeva pisana isprava, pismeno, dokument. No, to ne znači da se kao objekat krivičnog djela falsifikovanja ne mogu pojaviti i neki drugi predmeti. Tako se u praksi sreću primjeri preinačenja brojeva utisnutih na motor ili šasiju automobila, jer ti brojevi služe kao dokaz kakve važne činjenice za pravne odnose⁴⁰. Moguće je takođe izvršenje ovog krivičnog djela i lažnim obilježavanjem stabala drveta znacima koje stavlja čuvar šume u znak da je odobrena sječa tog drveta⁴¹.

Radnja preinačenja prave isprave se u sudskoj praksi javlja na različite načine: kada poslovođa prodavnice preinači popisne liste u pogledu podataka o stanju poslovanja⁴², kada učinilac isječe broj šasije sa vozila marke „golf“ koji je kupio od drugog lica pa navari na to mjesto broj šasije sa drugog vozila⁴³, kada učinilac u potvrdi privredne komore izbriše dio teksta i umjesto njega na svojoj pisačkoj mašini otkuca da se takva roba ne proizvodi u našoj zemlji⁴⁴, kada učinilac u svojoj putnoj ispravi - pasošu varikonom kao hemijskim sredstvom izbriše upisane podatke o

³⁸ Živanović, 1936, 21.

³⁹ Tahović, 1961, 586.

⁴⁰ Presuda Saveznog vrhovnog suda, KŽ. 19/60.

⁴¹ Presuda Vrhovnog suda Makedonije, KŽ. 879/64.

⁴² Presuda Okružnog suda u Leskovcu, KŽ. 60/78.

⁴³ Presuda Okružnog suda u Beogradu, KŽ. 267/85.

⁴⁴ Presuda Okružnog suda u Beogradu, KŽ. 576/92.

³⁵ Zlatarić, 1958, 583 i 584.

³⁶ Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ. 89/65.

³⁷ Lazarević, 1988, 430.

zabrani ulaska u Češku pa takvu ispravu prezentira SUP-u radi preвременe zamjene putne isprave zbog oštećenja⁴⁵ ili kada optuženi preinači pravu ličnu kartu i vozačku dozvolu tako što umjesto fotografije lica na koga se vode isprave - stavi svoje fotografije i tako ih koristi⁴⁶.

Za postojanje krivičnog djela falsifikovanja isprave, putem preinačenja prave isprave, nije uopšte bitno da li je falsifikat uspio ili nije ili je usljed toga sadržina isprave izmijenjena tako da je potpuno izgubila pravi i logičan smisao. To znači da je za postojanje ovog krivičnog djela dovoljno da je učinilac bio svjestan da preinačuje pravu ispravu i da je to zapravo i radio u namjeri da tako preinačenu pravu ispravu upotrijebi kao pravu⁴⁷. Krivično djelo falsifikovanja isprave njenim preinačenjem može da se izvrši samo u odnosu na pravu ispravu, pa, stoga, ovo djelo ne može biti izvršeno preinačenjem lažne isprave. Preinačenje lažne isprave bi, u stvari, bilo ponovno pravljenje lažne isprave. Ali, već preinačena prava isprava, kao što smo rekli, može biti ponovo preinačena, svakako, ukoliko je isprava poslije prethodnog preinačenja zadržala svojstvo isprave⁴⁸.

Ako je isprava poslije preinačenja izgubila svojstvo isprave onda neće ni postojati krivično djelo falsifikovanja isprave, već će tom radnjom biti izvršeno neko drugo krivično djelo kao što je, na primjer, krivično djelo sprečavanja dokazivanja, svakako, ako je isprava uništena u namjeri da se spriječi dokazivanje neke činjenice tom i takvom ispravom. Ako je, pak, isprava izvršenim preinačenjem samo djelimično uništena, tada je moguće preinačenje te isprave u odnosu na onaj dio isprave, odnosno izjave volje ili misli koji je ostao nepromijenjen. U tom slučaju bi, eventualno, mogao da postoji sticaj krivičnog djela falsifikovanja isprave i krivičnog djela sprečavanja dokazivanja.

Krivično djelo falsifikovanja isprave, preinačenjem prave isprave, ne može da izvrši njen izdavalac niti lice koje je od njega ovlašteno ako ispravu preinače dok se još nalazi u njihovim rukama, dakle, prije momenta puštanja takve isprave u pravni saobraćaj. Dakle, ovo krivično djelo će postojati samo ako njen izdavalac ili lice od njega ovlašteno preinače ispravu poslije momenta njene upotrebe. Krivično djelo preinačenja prave isprave ne postoji ni u slučaju ako je preinačenje izvršeno uz saglasnost, odnosno odobrenje izdavaoca isprave, kao i lica čija bi prava ili dužnosti bili tangirani izvršenom izmjenom isprave.

I kod preinačenja prave isprave nije od značaja da li je preinačenjem isprave njen sadržaj učinjen istinitim ili neistinitim jer u svakom takvom slučaju postoji krivično djelo falsifikovanja isprave. Ovo krivično djelo postoji i ako povjerilac naknadno, bez sporazuma sa dužnikom, unese u ispravu o dugu, koja se nalazi kod njega, obavezu dužnika o plaćanju kamate i o njenoj visini iako je ta obaveza među

njima usmeno bila ugovorena prilikom ugovaranja zajma. U tom slučaju postoji lažna isprava sa istinitom sadržinom⁴⁹.

Za postojanje ovog krivičnog djela KZ traži i postojanje jednog subjektivnog elementa na strani izvršioca ovog djela. To je namjera izvršioca da svoju radnju preduzima upravo sa namjerom, sa ciljem kako bi tako dobijenu ispravu upotrijebio u pravnom saobraćaju kao pravu ispravu. Dakle, ovo krivično djelo postoji samo ako je pravljenje lažne isprave, odnosno preinačenje prave isprave izvršeno u namjeri da se tako sačinjena lažna isprava ili preinačena prava isprava upotrijebi kao prava u pravnom saobraćaju. Pri tome je bez značaja da li je ova namjera u svakom konkretnom slučaju i realizovana.

To, drugim riječima, znači, da pravljenje lažne isprave ili preinačenje prave isprave, kao radnje izvršenja ovog oblika krivičnog djela, još ne znače da je krivično djelo izvršeno niti da je pokušano ako te radnje nisu bile preduzete u namjeri da se tako sačinjena falsifikovana isprava upotrijebi kao da je ispravna i pravno egzistentna i tako sposobna za dokazivanje pravno relevantnih činjenica koje su u njoj sadržane. Pri tome je potpuno bez značaja da li je izvršilac djela namjeravao da ispravu sam upotrijebi ili da je ustupi nekom drugom licu na upotrebu⁵⁰. U stvari, za postojanje ovog krivičnog djela irelevantno je u kom cilju će je upotrijebiti lice koje je i falsifikovalo ispravu, odnosno lice kome je ono dalo predmetnu ispravu na upotrebu.

U praksi je postojanje dokazivanja ovog bitnog subjektivnog elementa bića krivičnog djela falsifikovanja isprave iz člana 355 KZ najteži problem. Prije svega, namjera upotrebe tako sačinjene isprave mora biti tako upravljena da se falsifikovana isprava upotrijebi kao prava u pravnom saobraćaju. To znači da ako je isprava falsifikovana u nekoj drugoj namjeri, nema elemenata bića ovog krivičnog djela, pa ni samog djela. To je faktičko pitanje koje sud mora da utvrđuje u svakom konkretnom slučaju. U konkretnoj sudskoj praksi ovaj subjektivni element na strani učinioca djela najčešće se dokazuje utvrđivanjem ostvarivanja neke dalje namjere (na primjer, falsifikovanim svjedočanstvom o završenoj školi ostvaruje se mogućnost zasnivanja radnog odnosa za koji izvršilac djela inače nema kvalifikaciju) ili se, pak, preinačenjem školskog svjedočanstva o lošem uspjehu omogućava upis u narednu školsku godinu ili godinu studija.

UPOTREBA LAŽNE ILI NEISTINITE ISPRAVE

Treći oblik radnje izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave iz člana 355 stav 1 KZ jeste upotreba napravljene lažne isprave ili neistinite isprave. Za ostvarenje ovog oblika krivičnog djela bitno je da je upotrijebljena lažna isprava ili preinačena prava isprava, odnosno neistinita. Dakle, za postojanje ovog oblika krivičnog djela potrebno je da su ispunjena dva uslova⁵¹.

⁴⁵ Presuda Okružnog suda u Peći, Kž. 37/96.

⁴⁶ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2126/05.

⁴⁷ Presuda Saveznog vrhovnog suda, Kz. 62/61.

⁴⁸ Stojanović, Perić, 2000, 333.

⁴⁹ Lazarević, Vučković, Vučković, 2004, 972 i 973.

⁵⁰ Grupa autora, 1995, 721.

⁵¹ Ilić, 2006, 297.

Prvo, učinilac djela treba da je svjestan da je isprava lažna ili neistinita (dakle, napravljena ili preinačena prava) isprava, što znači da ove okolnosti moraju biti obuhvaćene njegovim umišljajem. Dakle, on je svestan ovih okolnosti, ali i pored toga hoće i želi da preduzme radnju izvršenja ovog djela - da takve isprave upotrijebi kao prave u pravnom saobraćaju. Dakle, ovo krivično djelo postoji i onda kada učinilac samo pretpostavlja da se radi o tako sačinjenim ispravama (dakle, da su napravljene lažne isprave ili preinačene prave isprave, odnosno da se radi o neistinitoj ispravi), pa on na to pristaje i ipak ih upotrebljava, odnosno pušta u pravni saobraćaj⁵².

Drugi uslov za postojanje ovog oblika radnje izvršenja djela jeste upotreba takve isprave (napravljene lažne isprave ili preinačene prave isprave, odnosno neistinite isprave) i pored postojanja saznanja o njihovom porijeklu ili sadržini. Upotreba isprave, u smislu ovog krivičnog djela, jeste korištenje ove isprave, njeno stavljanje u pravni saobraćaj⁵³. Međutim, treba reći da se pod pojam upotrebe mogu podvesti i različite druge djelatnosti kao što su, na primjer: upućivanje isprave putem pošte nekom licu ili organu, njeno neposredno dostavljanje, predaja isprave putem dostavnice i slično.

Pojam upotrebe se kod ovog krivičnog djela uzima kao trajan glagolski oblik, trajan pojam, kao djelatnost u trajnom smislu koja se može ponoviti onoliko puta koliko je ta isprava stavljena u pravni saobraćaj. U starijoj krivičnopravnoj teoriji, među pojedinim autorima, postoji spor oko pitanja kada je izvršena upotreba isprave, odnosno u kojem momentu se smatra da je falsifikovana isprava upotrijebljena. To je, dakle, i vrijeme izvršenja svršenog oblika ovog krivičnog djela. Odgovarajući na ovo pitanje, u teoriji su se iskristalisala tri mišljenja⁵⁴.

Prema prvom, najširem shvatanju, isprava je upotrijebljena kada je „puštena u pravni saobraćaj“. To je učinjeno kada je stvorena mogućnost da je primi, dobije ono lice ili organ kome je upućena. U tom smislu, i predaja isprave na poštu ili dostavljanje službi otpreme - smatra se kao upotreba isprave. To znači da je isprava upotrijebljena kada je drugom licu postala dostupna, pristupačna ili, drugim riječima, kada je to drugo lice došlo u situaciju da ispravu čulima opazi ili sazna.

Prema drugom shvatanju, učinilac djela je upotrijebio ispravu kada je stvorena takva situacija da onaj kome je upućena može da se upozna sa njenom sadržinom, kada je isprava, dakle, prispjela, predata drugom licu (na primjer, kada je neka isprava stigla u ustanovu u koju je upućena, stavljena je na sto službenom licu koje treba da se upozna sa njenom sadržinom). U tom slučaju nije neophodno da je sadržinu isprave i saznalo drugo lice⁵⁵.

Prema trećem shvatanju, isprava je, pak, upotrijebljena kada je sadržinu isprave saznalo lice kome je upućena. Isprava je upotrijebljena i kada je nekom licu podnesena kao dokazno sredstvo o činjenicama koje isprava sadrži u cilju dovođenja nekog lica u zabludu o istinitosti isprave. Usljed ove zablude, to drugo lice i preduzima određene pravne radnje. Dakle, po ovom trećem shvatanju, isprava je upotrijebljena, odnosno djelo je izvršeno kada je sadržinu isprave saznalo ono lice kome je isprava i upućena. Ovo shvatanje polazi od toga da je pravni saobraćaj ugrožen tak kada je lažna isprava ili preinačena prava isprava mogla da proizvodi pravno dejstvo, a ta mogućnost nastaje tek u momentu kada je saznata njena sadržina od strane lica kome je zaista i upućena.

Upotreba isprave, dakle, pretpostavlja njeno podnošenje licu koje treba da preduzme neku pravno relevantnu radnju, a to može biti fizičko lice, građansko pravno lice, državni organ, organizacija ili zajednica⁵⁶. Falsifikovana isprava ne mora biti neposredno upotrijebljena prema licu koje treba na osnovu nje nešto da učini, već ona može prema njemu da bude upotrijebljena i preko posrednika (na primjer, falsifikovana isprava predata advokatu koji je tu ispravu priložio uz tužbu kao dokaz neke činjenice na kojoj zasniva svoj tužbeni zahtev). Sudska praksa je više naklonjena drugom shvatanju pojma upotrebe isprave u pravnom saobraćaju. Istina, moramo reći da je ovo shvatanje i u krivičnopravnoj teoriji više zastupljeno. I po našem mišljenju ono najbolje odgovara prirodi i svrsi ovog krivičnog djela.

Tako se kao upotreba „falsifikovane isprave“ u pravnom saobraćaju u sudskoj praksi javlja na sljedeće načine: predaja sudu testamenta u kome se umjesto potpisa ostavio - potpisalo drugo lice⁵⁷, predaja carinskom organu kao dokaz - radi oslobođenja od plaćanja uvoznih carinskih dažbina⁵⁸, podnošenje molbe za dodjelu stana koja sadrži proizvoljne podatke o godinama radnog staža⁵⁹, upotreba u sudskom postupku izjave o kućnoj zajednici koju su potpisala dva građanina⁶⁰, upotreba u parničnom postupku pred sudom lažne isprave radi ostvarenja većeg svojinskog udjela u spornoj nepokretnosti⁶¹, kada se napravljena lažna isprava iskoristi kao sredstvo za navođenje drugog lica na određeno činjenje ili nečinjenje kojim ošteti svoju imovinu⁶², kada se registarske tablice sa jednog vozila stave na drugo vozilo, i to vozilo se upotrijebi u javnom saobraćaju⁶³.

Kao upotreba falsifikovane isprave u novijoj sudskoj praksi javljali su se sljedeći oblici radnje izvršenja: kada

⁵⁶ Simić, Petrović, 2002, 269.

⁵⁷ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 516/94.

⁵⁸ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 576/92.

⁵⁹ Rješenje Okružnog suda u Beogradu, Kž. 185/86.

⁶⁰ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kzs. 79/80.

⁶¹ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 387/78.

⁶² Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1267/87.

⁶³ Presuda Okružnog suda u Užicu, Kž. 419/95.

⁵² Petrović, Jovašević, 2005, 260.

⁵³ Lazarević, 1988, 431.

⁵⁴ Tahović, 1961, 587.

⁵⁵ Stojanović, Perić, 2000, 334.

okrivljena da advokatu falsifikovano punomoćje, koji to punomoćje zajedno sa privatnom tužbom koju je napisao na zahtjev okrivljene - preda sudu⁶⁴, kada okrivljeni prilikom legitimisanja preda svoja falsifikovana lična dokumenta - stranu ličnu kartu i vozačku dozvolu pripadnicima policije kada su oni tražili od njega dokaz o identitetu⁶⁵, kada okrivljeni prilikom kontrole od strane sanitarnog inspektora ovome pokaže preinačenu sanitarnu knjižicu⁶⁶ ili kada okrivljeni u postupku za vanredno ublažavanje kazne zatvora na koju je osuđen - preda sudu otpusne liste Instituta za onkologiju i radiologiju kao dokaz o navodnoj bolesti za koje se utvrdi da su lažne, jer nije ni liječen u toj zdravstvenoj ustanovi⁶⁷.

Takođe, upotreba sačinjene lažne ili preinačene prave isprave, odnosno neistinite isprave u pravnom saobraćaju se, prema novijoj sudskoj praksi, manifestovala na sljedeći način: kada je lažna diploma o završenoj srednjoj školi predata radnoj organizaciji radi zasnivanja radnog odnosa⁶⁸, kada učinilac upotrijebi lažnu ispravu koju je prethodno sačinio na taj način što je podnio tužbu zbog smetanja posjeda i na mjestu predviđenom za potpis tužioca potpisao dva lica iako oni nisu bili saglasni sa podnošenjem te tužbe⁶⁹, kada učinilac prilikom sačinjavanja ugovora o zakupu stana sa privatnim zakupodavcem upotrijebi lažnu ličnu kartu na kojoj se nalazila njegova fotografija, ali sa ličnim podacima drugog lica⁷⁰ ili kada okrivljeni okružnom zatvoru podnese nalaz konzilijuma da bi dokazao da boluje od raka kako bi dobio odobrenje za prekid izdržavanja kazne zatvora⁷¹. Protivpravno stanje upotrebe lažne diplome, kao dokaza o završenom stepenu školovanja koju je učinilac predao kadrovskoj službi pri zasnivanju radnog odnosa, traje sve do momenta otkrivanja učinioca, jer je učinilac sve vrijeme radio na radnom mjestu na koje je bio raspoređen na osnovu lažne diplome⁷².

Naime, posljedica krivičnog djela falsifikovanja isprave sastoji se u apstraktnoj opasnosti - mogućnosti ugrožavanja sigurnosti i zakonitosti pravnog saobraćaja i njegovog blagovremenog, nesmetanog funkcionisanja. To ugrožavanje nastupa realno, stvarno onog momenta kada je stvorena faktička mogućnost da falsifikovana isprava proizvede pravno dejstvo u zasnivanju, mijenjanju ili prestanku pravnih odnosa. Ta mogućnost je objektivno i nastala prispjećem predmetne isprave na adresu na koju je i upućena, a saznanje i sadržina te isprave samo je dalji i logičan tok i slijed događaja. Prethodne djelatnosti, dakle, mogu da zna-

će samo pokušaj ovog krivičnog djela⁷³. Prema tome, za postojanje ovog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave je bez značaja činjenica što sama upotreba lažne isprave nije proizvela nikakvo pravno dejstvo⁷⁴.

Lažna ili neistinita isprava ili preinačena isprava isprava mogu biti upotrijebljeni, kao što smo već rekli, bilo lično bilo posredstvom drugog lica. Pri tome, nije od značaja u kom cilju je predmetna falsifikovana isprava upotrijebljena, kao ni da li je taj cilj ili svrha zaista i ostvaren (na primjer, učinilac djela falsifikovanja isprave nije primljen na javnom konkursu za radno mjesto na koje se prijavio, podnoseći, pri tom, lažnu ispravu). Ovaj oblik krivičnog djela postoji kada se isprava upotrebljava čak i u cilju koji učinilac djela nije imao u vidu (ili izgledu), kada je isprava napravljena ili preinačavana (npr. preinačeni izvod iz matične knjige rođenih namijenjen prvobitno za zasnivanje radnog odnosa, kasnije se koristi i prilikom zaključenja braka).

Upotrebu falsifikovane isprave može da učini kako lice koje je lažnu ili neistinitu ispravu sačinilo ili preinačilo pravu ispravu, tako i svako drugo lice. U prvom slučaju, učinilac ostvaruje obilježja bića oba oblika ovog krivičnog djela - i pravljenje lažne ili neistinite isprave ili preinačenje prave isprave i upotrebu tako sačinjene isprave, ali odgovara samo za ovaj posebni oblik djela - za upotrebu falsifikovane isprave u pravnom saobraćaju. U tom slučaju se pravljenje falsifikovane isprave pojavljuje kao pripremna faza ili prethodni stadijum ovoj upotrijebi, pa postoji prividni idealni sticaj po osnovu supsidijariteta⁷⁵.

Ovo krivično djelo je svršeno čim je falsifikovana isprava upotrijebljena. S obzirom na ovo, nameće se i pitanje utvrđivanja kada je isprava i zaista upotrijebljena. U našoj sudskoj praksi je široko usvojeno stanovište da je isprava upotrijebljena onda kada je prispjela, kada ju je zapazilo lice kome je i bila upućena. Prema tome, ne može se smatrati da je isprava upotrijebljena time što je njena sadržina pročitana pred nekim licem, ali mu isprava nije i uručena, kao ni kada se isprava samo nudila ili se, pak, na takvu ispravu samo pozivalo (na primjer, u tužbi se navodi kao dokaz neka isprava i čak se izjavljuje spremnost da će se takva isprava kasnije na sudu i donijeti ili, pak, ako je samo podnesen običan prepis ili kopija isprave)⁷⁶.

NABAVLJANJE ISPRAVE U NAMJERI NJENE UPOTREBE

Četvrti oblik radnje izvršenja krivičnog djela falsifikovanja isprave, shodno odredbi člana 355 stav 1 KZ, jeste nabavljanje lažne isprave ili preinačene prave isprave u namjeri njene upotrebe kao prave u pravnom saobraćaju. Ovaj oblik radnje izvršenja krivičnog djela falsifikovanja isprave ranije nije bio poznat u Krivičnom zakonu SR Srbije donijetom 1977.

⁶⁴ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1120/04.

⁶⁵ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 2101/03.

⁶⁶ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1992/04.

⁶⁷ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 655/05.

⁶⁸ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kzz. 22/04.

⁶⁹ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 538/06.

⁷⁰ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 2703/05.

⁷¹ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 3174/05.

⁷² Rješenje Okružnog suda u Beogradu, Kž. 133/04.

⁷³ Lazarević, 1988, 431.

⁷⁴ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1017/06.

⁷⁵ Jovašević, 2003, 451-456.

⁷⁶ Grupa autora, 1995, 723.

godine, ali su ga poznavali krivični zakoni SAP Vojvodine i SAP Kosova iz 1977. godine. Ovi krivični zakoni su poslije ustavnih promjena u Republici ukinuti, pa se od septembra 1989. godine Krivični zakon SR Srbije primjenjuje jedinstveno na cijeloj teritoriji, kada i ovaj oblik krivičnog djela počinje da biva inkriminisan na cijeloj teritoriji Republike Srbije.

Pojam „nabaviti“ ispravu podrazumijeva svaku radnju izvršioca kojom se može steći ili pribaviti lažna isprava ili preinačena prava isprava. To sticanje isprave se, u ovom slučaju, ne sastoji u pravljenju lažne isprave niti u preinačenju prave isprave⁷⁷. Ovo krivično djelo postoji kada učinilac nabavi lažnu diplomu na svoje ime o završenoj mašinskoj školi, pa potom, pred nadležnim organom opštine za ovjeru potpisa, ovjeri fotokopiju lažne diplome⁷⁸ ili kada učinilac nabavi u ime i za račun drugookrivljenog falsifikovanu ispravu od NN lica, a zatim je preda drugookrivljenom koji je tu falsifikovanu ispravu pribavio da bi je i upotrijebio u pravnom saobraćaju⁷⁹.

Sticanje, dolaženje ili pribavljanje isprave u posjed, u državinu učinioca može postojati samo u slučaju ako je neko drugo lice napravilo lažnu ispravu ili je, pak, preinačilo neku pravu ispravu. Dakle, ovdje se uvijek radi o slučaju kada je neko drugo lice „napravilo“ falsifikovanu ispravu, a učinilac ovog oblika djela samo preuzima radnju u cilju nabavljanja, dolaženja u posjed, u državinu tako sačinjene isprave u namjeri njene dalje upotrebe kao prave u pravnom saobraćaju. To sticanje falsifikovane isprave može biti izvršeno na različite načine, različitim djelatnostima ili različitim sredstvima, neposredno ili posredno⁸⁰. Sticanje ili pribavljanje ovakvih falsifikovanih isprava, najčešće se može učiniti kupovinom lažnih diploma, vozačkih dozvola, uvjerenja o položenim ispitima itd. Ali, mogući su i svi drugi načini pribavljanja, kao što je npr. primanje isprave na poklon, razmjenom (trampom), u vidu usluge itd. Međutim, treba reći da za postojanje krivičnog djela falsifikovanja isprave, koje je pričinjeno radnjom nabavljanja falsifikovanja isprave, treba da postoji još jedan element. Naime, za postojanje ovog djela neophodno je postojanje svijesti učinioca da je isprava koju je obavio falsifikovana. To, drugim riječima, znači da učinilac ovog djela može biti samo ono lice koje zna da je nabavilo lažnu ispravu ili preinačenu pravu ispravu i da je ovakvu ispravu upravo i pribavilo da bi je upotrijebilo kao pravu u pravnom saobraćaju - radi dokazivanja neke pravne relevantne činjenice⁸¹.

Znači, za postojanje ovog oblika krivičnog djela falsifikovanja zakon traži kumulativno ispunjenje nekoliko uslova: 1) pribavljanje u državinu (dolaženje u posjed, sticanje na razne načine) falsifikovane isprave, 2) svijest učinioca da je takva isprava falsifikovana i 3) namjera da upravo tako pribavljenu ispravu upotrijebi kao pravu u pravnom sa-

obraćaju⁸². Dakle, ovo krivično djelo ne bi postojalo ako, na primjer, student nabavi lažnu diplomu o završenom fakultetu samo da bi je pokazao roditeljima. Ovaj oblik djela je svršen nabavljanjem lažne ili preinačene isprave u namjeri njene upotrebe. Nije neophodno da je nabavljena isprava i upotrijebljena u pravnom saobraćaju. Međutim, ako jedno isto lice nabavi falsifikovanu ispravu, pa je upotrijebi, onda će ono odgovarati samo za upotrebu falsifikovane isprave. Tu se radnja nabavljanja pojavljuje samo kao pripremna radnja za upotrebu takve isprave.

KVALIFIKOVANI OBLIK KRIVIČNOG DJELA

Vidjeli smo da KZ, izuzev osnovnog oblika krivičnog djela falsifikovanja isprave, poznaje i teži (kvalifikovani) oblik ovog krivičnog djela. Kvalifikovani oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave predviđen je stavom 2 člana 355. U stvari, ovaj teži oblik određen je prema vrsti isprave (kao predmeta radnje izvršenja krivičnog djela), koja je napadnuta preduzetim radnjama učinioca⁸³. Teži, kvalifikovani oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave postoji ako je falsifikovana (tj. napravljena lažna isprava ili preinačena prava isprava u namjeri da se upotrijebi u pravnom saobraćaju ili upotrijebljena tako sačinjena isprava ili je nabavljena takva isprava u namjeri njene upotrebe kao prave u pravnom saobraćaju) javna isprava, testament, mjenica, ček, javna knjiga, službena knjiga ili neka druga knjiga koja se mora voditi na osnovu zakona⁸⁴.

Dakle, teži oblik krivičnog djela falsifikovanja isprave može se klasifikovati kao: 1) falsifikovanje javne isprave; 2) falsifikovanje testamenta; 3) falsifikovanje mjenice; 4) falsifikovanje čeka; 5) falsifikovanje javne knjige; 6) falsifikovanje službene knjige i 7) falsifikovanje druge knjige koja se mora voditi na osnovu zakona⁸⁵.

ZAKLJUČAK

U grupi krivičnih djela protiv pravnog saobraćaja, zavisno od objekta napada - vrste sprave koja se falsifikuje - kod krivičnog djela falsifikovanja isprave razlikuju se njegova dva osnovna oblika. To su: a) osnovni oblik - koji se preduzima prema privatnoj ispravi za što je propisana kazna zatvora do tri godine, pri čemu je i pokušaj ovog djela kažnjiv i b) teži oblik - koji je upravljen protiv javne i sa njom izjednačene isprave. Za ovo teže djelo je propisana kazna zatvora od tri mjeseca do pet godina. Oba oblika djela se mogu vršiti sa identičnim radnjama izvršenja koje predstavljaju oblike materijalnog falsifikovanja isprave. Zbog različitih tumačenja oblika i vidova ispoljavanja ovog krivičnog djela, posebno njegove radnje izvršenja, u teoriji i sudskoj praksi se javlja niz spornih situacija za koje ovaj rad pokušava da nađe zadovoljavajući odgovor.

⁷⁷ Čejović, Miladinović, 1995, 394 i 395.

⁷⁸ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1317/05.

⁷⁹ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 2777/05.

⁸⁰ Stojanović, Perić, 2000, 334.

⁸¹ Lazarević, 1988, 432.

⁸² Simić, Petrović, 2002, 270.

⁸³ Radovanović, Đorđević, 1975, 362.

⁸⁴ Stojanović, Perić, 2004, 334.

⁸⁵ Vidi Lazarević, Vučković, Vučković, 2004, 973-975.

LITERATURA

- Grupa autora (1995). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*. Beograd.
- Ignjatović, B. (1957). *Pojam lažne isprave*. Novi Sad: Glasnik AK Vojvodine, 5.
- Ilić, G. i drugi (2006). *Krivični zakonik Republike Srbije sa napomenama*. Beograd.
- Jovanović, LJ. (1983). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- Jovašević, D. (1996). *Falsifikovanje isprave – teorija i praksa*. Beograd.
- Jovašević, D. (2003). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*. Beograd.
- Jovašević, D. (2007). *Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom*. Beograd.
- Jovašević, D. (2014). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni dio*. Banja Luka.
- Lazarević, LJ. (1988). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- Lazarević, LJ., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje.
- Petrović, B., Jovašević, D. (2005). *Krivično (kazneno) pravo 2, Posebni dio*. Sarajevo.
- Radovanović, M., Đorđević, M. (1975). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- Simić, I., Petrović, M. (2002). *Krivični zakon Republike Srbije - Praktična primjena*. Beograd.
- Stojanović, Z., Perić, O. (1996). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima*. Beograd.
- Stojanović, Z., Perić, O. (2000). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
- Tahović, J. (1961). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd.
- Čejović, B., Miladinović, V. (1995). *Krivično pravo, Posebni dio*. Niš.
- Čubinski, M. (1934). *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*. Beograd.
- Zlatarić, B. (1958). *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, II svezak*. Zagreb.
- Živanović, T. (1936). *Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, II knjiga, 2 sveska*. Beograd.

Falsifying of Documents in Theory and Practice of the Criminal Law of Republic of Serbia

Dragan Jovašević

Full professor at, the University of Niš Faculty of Law, Niš, Republic of Serbia, jovas@prafak.ni.ac.rs

Milena Simović

Deputy Secretary at the Republic of Srpska Government's Secretariate for Legislation and an Associate Professor at the Faculty of Security and Protection of the Independent University of Banja Luka, Banjaluka, Bosnia and Herzegovina

Marina M. Simović

Secretary of the Republic of Srpska Children's Ombudsman and an Assistant Professor at the Faculty of Law of the "Apeiron" University in Banja Luka, Banjaluka, Bosnia and Herzegovina

Abstract: In the new criminal legislation all crimes of falsifying of documents (material and intellectual) are isolated in a separate chapter of the Criminal Code, the 32nd Chapter entitled: criminal offences against legal traffic. This solution is logical because it is about actions directed to the violation or threat to legal traffic between natural and legal persons. The basic criminal offence of this kind is the falsifying of a document provided for in Article 355 of the Criminal Code, about whose term, elements, characteristics and forms of manifestation this paper is about.

Key words: legal traffic, criminal offense, the law, falsifying, document, responsibility, punishment.